

NOVI, ŠESTI SLOVENSKE PRVOPIS

SPLOŠNO

Šesti Slovenski pravopis v knjižni obliki (1899, 1920, 1935, 1937 (1938), 1950, 1962) izhaja skoraj 40 let po svojem predhodniku in skoraj 30 let po tem, ko sem v Slavističnem društvu Slovenije l. 1971 predlagal, da bi začeli pripravljati šesto izdajo. Kakor že vsi prejšnji pravopisi sestoji iz dveh delov: iz t. i. pravil in slovarja.

V SP 1962 so pravila naslovljena Uvod (11–91), pred tem so Navodila za uporabo (5–8) in Seznam kratic v Slovenskem pravopisu (9–10); Slovar obsega str. 93–1034. Obojemu pa sledi Dodatek (1035–1049), z deli Kratice in znamenja (1037–1044), Korekturna znamenja (1045–1047) in Popravki (1049) ter Prošnja (1047); na koncu je Vsebina, tj. kazalo (1051–1054). V kazalu ni navedeno opozorilo (3), da pišemo »l in ne v, kakor je po utrjeni tradiciji določil že Ramovš-Župančičev Slovenski pravopis leta 1950«. V slovarju pa to ni uveljavljeno, tako da tam še vedno preberemo slovarski sestavek naslednje vrste: **brávec** -vca m, brávčev -a -o, brávka -e, ž, brávkin -a -o, brávski -a -o: ~i krožki, brávstvo -a s. V SSKJ v Uvodu v poglavju Pravopis (XXIII–XXVIII) v § 172 glede pisave *bralec – bravec* beremo: »Pisava samostalnikov na *-alec, -ilec* se ravna v skladu z okrožnico SAZU z dne 15. IX. 1963 in z okrožnico Sekretariata za šolstvo SRS z dne 13. XII. 1963, v glavnem po Slovenskem pravopisu 1950. Podatkov o rabi dvojine v času redakcije slovar ne daje.«

O Slovenskem pravopisu 1, Pravila (dalje SP1P) je bilo v naši javnosti že dovolj govora. Tu je treba povedati najprej to, da je SP1P v petih izdajah in v tej šesti doživel nekaj korektur, zlasti v zvezi s spremenjenimi družbenimi in političnimi razmerami v 90. letih, poleg tega pa je narasel v dvojem: četrti izdaji je bilo dodano stvarno kazalo, nato vključeno tudi v peto izdajo in sedaj v šesto, spopolnjeno glede na poglavje Slovaropisna pravila (str. 211–231), ki ga v prejšnjih izdajah ni bilo.

Sedaj pa si oglejmo slovarski del šestega, novega SP, in sicer v primerjavi zlasti s Slovenskim pravopisom 1962.

V SP 1962 so slovaropisna pravila podana v razdelku Navodila za uporabo na začetku knjige (str. 5–8) v štirih točkah: **1.** Slovar obsega 27.500 iztočničnih sestavkov (v SP 1962 imenovanih *geslo*) z več kot 100.000 besedami. **2.** Pravorečni del »je v načelih obdelan v uvodu, v slovarju pa je vsaka beseda zapisana s poudarkom« (= z naglasnim znamenjem); »podana pa /je/ tudi dolžina ali kračina, širina ali ožina samoglasnika, in to v osnovni obliki besede« (**dêbel** [-eu] -éla -o), v spregatvi in sklanjatvi (**bráti** bêrem, bêri -íte! beróč -a -e, brál

-a -o, bránje; — **brát** bráta *m, mn.* bráti *in* brátje). »Intonacija ni zaznamovana. Nakazan je tudi izgovor črke *l* pred soglasnikom in na koncu besede«: **bólha** -é /.../ > [-ou-]; **spólzek** -zka -o = spólzel [-əy] -zla -o /.../, spólzkost -i ž = spólzlost -i ž > [-yz]; **solzíce** solzíc *bot. šmarnice* > [-uz-] proti **dól** [dól] *prisl. /.../* **dól** [dóy] -a *m.* »Pri tujih imenih in pri tujkah z nefonetično pisno obliko sta izgovor in poudarek dodana neakcentuiranemu geslu«: **weekend** [uikend] -a *m* vikend. »Izgovor je zapisan samo z domačimi črkovnimi znamenji po nekoliko poenostavljenem fonetičnem ključu. Tako se imena v splošni rabi tudi največkrat izgovarjajo.«

V SP 1962 beremo dalje: »Pravorečni del SP je zelo sproščen: vanj je zajetih kar največ akcentskih dvojnic, utemeljenih bodisi v zgodovinskem razvoju ali v knjižni rabi.« In na str. 5–6: »3. Pravopisni del /.../ v slovarju /.../ daje pisno obliko besede. Ker segajo naloge našega SP čez meje golega pravopisa, je več poudarka na duhu jezika in na vzgoji dobrega sloga. Zato je kar največ besed podanih v njihovem živem in naravnem okolju, v zvezah in frazah; mrtve, zgolj slovarske besede pa so precej izločene.« Nadalje na str. 6: »Pomenski odtenki besed so ponekod razen z zvezami nakazani še z navedbo stroke. Leksikonske razlage so redke.« Nekaj zgledov: **čáčka** -e ž, čáčkast -a -o: ~a pisava; **čád** -a *m* gost *dim, mrč*; **čígra** -e *zool. |ptič|* – **hematologija** -e ž *med. nauk o krvi*; **Heróstrat(os)** -ta *m* Grk, ki je iz slavohlepja zažgal Artemidin tempelj v Efezu; **herostrát** -a *m* uničevavec kulturnih vrednot.

»Posebej je opozorjeno na morebitno zastarelost /10: *zastar./* ali samo literarno /*lit./* ali papirnato /nimajo oznake/ rabo besed.« Omenjeni so »splošni, razumljivi in rabljeni sinonimi«, nato »izrazito ljudske izposojenke imajo stilistično opozorilo (*), da sodijo predvsem v pogovorni jezik in v realistično pripoved«. Povedano je tudi: »v kurzivi je po en ali več izrazov z istim pomenom« in še: »na koncu SP je dodanih nekaj kratic in korekturnih znamenj«.

BESEDNE VRSTE

Označevanje besednih vrst v SP 1962 in v SSKJ 1970 in dalje.

Obe deli samostalnike zaznamujeta s simboli za spol, torej z *m*, *ž*, *s*, npr. **brevír** -ja *m*, **bréskev** -kve *ž*, **brême** -ena *s*. Za druge besedne vrste pa je njihovo zaznamovanje v obeh delih precej različno; zato ga prikazujem protistavno:

SP 1962

brěj -a -e
dvá *m* dvě ž *in s glav. štev.*
drúgi -a -o *vrst. štev.*
dvój -a -e
dvójen -jna -o
brenčáti -ím *nedov.*
brénkniti -nem
rodíti -ím
dôbro *prisl.*
všéc *prisl.*
da *vez. nasl.* (onka)
ali [*ali / àli*] *vez. a) loč.*
lè *prisl.*
le *čl. /.../ leta-ta /brez tale/*
àh, ahà *medm.*

mú *medm.*
bístahor *medm.*
brez *predl. z rod.*
bélo- *v sestavi* belobrãd,
 belo-modro-rdeča zastava
brez- *v sestavi /.../ brezglãv*
nad- *predp.*
avto- *v sestavi* avtocištãrna, avto cesta

SSKJ 1970

brěj -a -e *prid.*
dvá -é -é *štev.*
drúgi -a -o *štev.*
dvój -a -e *štev.*
dvójen -jna -o *prid.*
brenčáti -ím *nedov.*
brénkniti -em *dov.*
rodíti -ím *dov. in nedov.*
dôbro -a *s*
všéc *prisl. v povedni rabi z dajalnikom*
da *vez.*
àli *in ali vez.*
lè *in le vez.*
le *členek /.../ edinole, semle*
àh *medm.*
ahà *tudi ahá medm.*
mú *medm.*
bístahor *medm.*
brez *predl. z roditeljskim*
belo...¹ *prvi del zloženka*
brez... *predpona v sestavljenkah*
nad... *ali nãd... predpona v sestavljenkah*
avto...¹ *prvi del zloženka avtocesta in avto*
 cesta

POSEBNO LASTNOIMENSKO BESEDJE

Med lastnoimenskim so posebnost neznamenita t. i. najpogostnejša slovenska priimkovna imena, tj. 500 najpogostnejših slovenskih priimkov (brez onih, ki so očitno srbskega ali hrvaškega porekla). Tem so v slovarju SP 2001 pripisane samostalniške ženskospolske ustreznice, kakor so bile za ženske običajne že v 16. stoletju pri Bohoriču (iz razprave Milka

Matičetova pa vidimo, da so bila ta imena običajna tudi že pred 16. stoletjem, medtem ko razprava I. Orel to potrjuje še za naslednja stoletja).

Tako so imenovali naše kmečke gospodinje (pa tudi mestne) še vse v naš čas, žargonsko pa si življenje podaljšujejo tudi še za naprej.

Pri besedah, kjer ima poudarjeni samoglasnik že svoje znamenje, je poudarek zapisan ob samoglasniku: **Ampère** [*ampêr*] Ampèra *m* [*franc. fizik*], Ampèrov -a -o: ~ zakon (SP 1962, str. 105).

SSKJ ima iste besedne vrste kakor SP 1962, tj. v SP 1962 *m, ž, s, sam., prid., štev., glag., vez., predl., čl., medm.*, tj. SSKJ z modifikacijo *z. → zaim., pri glagolu nedov., dov. oz. oboje, prid. pri pridevniku in množilnem števniku in s poimenovanjem členka kot oblikoslovnega morfema*, tudi piše ga kot v SP *le*, ponazarja pa s tipom *edinole, semle* (manjka pridevniški *tale oz. le-ta*). Za SP 1962 prim. še **kóli** *členek*, **li** je samo vprašalnica. Povedkovnik je tako v SP 1962 kakor v SSKJ prislov, posebnost pa je v SSKJ neskl. pril., nesklonljivi prilastek, v resnici prvi del zloženke ali sklopa (*bantam* kategorija), ki ga ne gre zamenjevati z neskl. prid. (**séksi**: ~ dekle, ~ noge).

Slovenski pravopis 2001 za knjižni jezik loči devet besednih vrst: samostalniška, pridevniška in prislovna beseda (ta že tradicionalno imenovana kar prislov), glagol in povedkovnik – kar so predmetnopomenske besede – ter veznik, predlog, členek in medmet, kar so slovnične besede (tudi pri teh bi bilo mogoče govoriti o vezniški, predložni, členkovni in predmetni besedi oz. besedni zvezi). Za vsako teh besednih vrst navedimo po eno osnovno enobesedno enoto: 1. samostalnica (*hiša*), 2. pridevnik (*ljubezniv*), 3. prislov (*doma*), 4. glagol (*delati*), 5. povedkovnik (*všeč*), 6. veznik (*in oz. da*), 7. predlog (*pred*), 8. členek (*samo*), 9. medmet (*hej*); ob njih pa so zaimenski ustrezniki (*òn ôna ôno*), *tak, tam, onegaviti, takó; kákšén -šna -o, kateri -a -o; po mojem, križ božji, pri moji veri, ježešna*. Pridevniška beseda ima še števnikiški podrazred (*èn êna -o, prvi -a -o, dvój -a -e, dvójén -jna -o*) in še deležniškega (*uvél -a -o, zažélèn -êna -o*); tudi prislovne besede ter zaimki imajo te zaimenske ustreznike (*trikrat, nobênkrat*).

SKLANJATVE

Sklanjatve je SS 1956 poznala le štiri: moško in dve ženski ter srednjo: I *lipa (gospa, mati)*, II *kost (britev)*, III *rak*, IV *mesto*.

SP 1962 ima vsaj še dve: moško (*vójvoda -e*) in ničto (*y m neskl. /.../ beseda se konča z y*), poleg tega vsaj še eno žensko, ničto (*Níves neskl.; tipa mámi neskl. nima*). Kot

zunajzakonski otroci so še sprevržni samostalniki iz pridevniških besed, za vsak spol po eden (*dežurni -ega, globôko -ega, *dežurna -e*). Tako dobimo sistem sklanjatev za vsak spol po štiri:

	m	ž	s
I.	<i>ràk ráka</i>	<i>lípa -e</i>	<i>mésto -a</i>
II.	<i>slúga -e</i>	<i>nít níti</i>	
III.	<i>y --</i>	<i>Níves --</i>	
IV.	<i>dežúrni -ega</i>	<i>dežúrna -e</i>	<i>dôbro -ega</i>

SSKJ bi bil mogel prinesiti še 2. in 3. srednjo sklanjatev, a ju ni: druge ne zato, ker osebni zaimkoma za 1. in 2. os. ni priznaval spolskosti (tako tudi ne SP 1962), ta pa bi mu prinesla a-jevsko sklanjatev (prim. Aškerc, pesem Anka: *Jaz (sonce) sem bilo pred teboj na sveti*), ničta srednja pa se da razbrati iz števnikov: *Tri* je bilo zmeraj več kot *dve*; (v starejšem jezikoslovju tudi *ozko e, o*).

Samostalniških sklanjatev je v novem pravopisu 3 × 4: prve so najbolj navadne, druge nekoliko manj, tretje so ničte (neskl.) in četrte izpridevniške.

Novi pravopis ostaja pri SP 1962 glede obravnave nadomestnih osnov osebnih zaimkov, tj. v istem sestavku obravnava tako edninske kakor dvojinske in množinske oblike, SSKJ pa ima tri iztočnice **jàz, mí** mé mé, **mídva** médve /.../. Isto velja za nadomestno osnovo *ljudje* k edninskemu *človek*.

IZGOVOR ČRKE *l*

V enem stolpcu Odzadnjega slovarja slovenskega knjižnega jezika je 83 enot na *-alka*. Izgovora na *ɥk* ne pozna nobena enota s podstavo *-al(en)* (lat. *-alis*): *kanibal-*, *fevdal-*, *real-*, *ilegal-*, *portugal(ski)*, *inicial-*, *provincial-*, *radial-*, *filial-*, *serial-*, *trivial-*, *tercial-*, skupaj 16 primerov ali 19 odstotkov besed. Izgovora *ɥk* nimajo še: *naricalka* (ženska pesem), *vračalka* (tipka), *izločalka* (organ), *padalka* (ženska, *padalec* pa ima *ɥc*), *ožigalka* (mehurček), *dvodihalka* (riba), *nihalka* (naprava), *navijalka* (za lase), *zijalka* (ni v OSSJ) in *odtekalka*, skupaj 10 enot ali 12 odstotkov besed. Razen izjemoma (*narical(j)ka* in *padalka*) ne gre za vršilce: pri *naricalka* gre za vpliv dvojnice *naricaljka*, pri *padalka* pa ima moški ustreznik tudi *ɥc*, torej bi ga lahko imela tudi *padalka*.

Naslednja skupina so primeri samo z uk : *piščalka* (predmet), *gledalka*, *pomagalka*, *požigalka*, *drgalka* (organ), *bajalka*, *izdajalka*, *sejalka*, *ubijalka*, *preganjalka*, *ogrinjalka* (oblačilo); skupaj 11 primerov, od tega 8 vršilk, tri nevršilke (13 %).

Sledi precej velika skupina z uk in/tudi lk. Oznaka **in** stoji pred naslednjimi enotami: *zazibalka*, *strgalka* (priprava), *gugalka* (naprava), *trgalka*, *jahalka*, *pihalka*, *delodajalka*, *posojilodajalka*, *stanodajalka*, *zakonodajalka*, *krvodajalka*, *izvajalka*, *proizvajalka*, *navijalka*, *soustvarjalka*, *skakalka*, tj. 19 odstotkov besed. Oznako **tudi** imajo: *napadalka*, *vlagalka*, *zažigalka*, *razlagalka*, *dajalka*, *podajalka*, *prodajalka*, *preprodajalka*, *sprehajalka*, *prihajalka*, *prevajalka*, *osvajalka*, *zavijalka*, *previjalka*, *ustvarjalka*, tj. 18 odstotkov besed.

Sledi lk tudi uk : *zibalka* (zibelka, gugalnica), *obračalka* (mišica), *spuščalka* (naprava), *sedalka* (zadnjična mišica), *potegalka* (mreža), *igalka* (rastlina), *dvigalka* (naprava), *vžigalka*, *drgalka* (ni v OSSJ), *brizgalka* (naprava), *vbrizgalka* (priprava), *dihalka* (škrga), *puhalka* (priprava), *sijalka* (žarnica), *ovijalka* (rastlina), tj. 15 primerov, 18 odstotkov besed. Niti eno od tega ni vršilka.

Torej je pač upravičeno, da je SP 2001 določil: tipi vršilec, vršilka, vršilski, vršilstvo imajo u , vršilniki pa *l*, izjemno kdaj tudi eno oz. drugo.

PODIZTOČNICE

SP 1962 ima slovarske sestavke po načelu besednih družin. To velja tako za občnoimenske kakor za lastnoimenske besede. Prim. za prvo: **bíster** -tra -o; bístrc, bístrost, bistrína; in za drugo: **Bístra**, bístrški, Bistràn; **Bréžice**, bréžiški, Bréžičani. Pri občnoimenskem je uiztočnjena izpeljanka **bistríti**, pa tudi lastnoimenska **Bístrica**. Prim. še **hòd**, **hòden**, **hodíti**, **hodúlje**.

Za novi SP sem prvotno predlagal tak model s podiztočnicami tudi jaz, vendar sem bil zavržen, pač zato, ker so podiztočnice v SSKJ prav redke: pri pridevniku **bíster** le prislov na -o (**bístro**, brez podatka o tonemskosti), vse drugo pa je iztočnično: **bístrc**, **bistrênje**, **bístrica**, **bistrína**, **bistrítev**, **bistríti** (**bistríti se**), **bístrost**, **bistrôta** (pridevnik **bél** ima še podiztočnico **béli** -a -o). Seveda pa so z iztočniškim statusom tudi vse zloženke s prvo pridevniško sestavino npr. **bistrovíden**, **bistrovídnost**.

Načrt pravil za novi slovenski pravopis (NPNSP) pozna same iztočnične sestavke. Kot predsednik Komisije za slovarski del novega SP sem potem uveljavil naslednje slovarske sestavke s podiztočnicami:

1. pri moških samostalnikih bitij so to: **a)** feminativi, npr. **Avár, Avárka; čarôvnik, čarôvnica; lév, levínja; Bráčič** psp. **Bráčička; Ívan, Ivána; b)** svojilni pridevniki: **Bráčičev, vójudov, jelénov, Mícin; Bárica – Báričin;**

2. pri zemljepisnih imenih so to pridevniki na *-ski*, imena za moškega in žensko ter svojilni pridevniki zadnjih dveh na *-ev* in *-čin*;

3. pri pridevnikih so podiztočnice sprevržne posamostaljenke (**bél – béli, béla, bélo**) in samostalnik na *-ost* (**bélost**), zadnje so v SSKJ iztočnice. Posebnost SP 2001 je še mala podiztočnica, tj. določna oblika nedoločnih pridevnikov, npr. **béli** -a -o (é) ~ kruh, ~a tehnika, ~o vino. Sprevržnost velja za pridevniško besedo sploh, npr. za svojilne zaimke: **môja** -e ž, **mój** -ega m;

4. pri glagolu so podiztočnice povratni glagoli iz nepovratnih (**preuredíti – preuredíti se**), in glagoli s poponskimi obrazili (**lomíti – lomíti ga**). Tudi pri glagolu so male podiztočnice (**dáti – komu/čemu koga/kaj**);

5. pri prislovu so podiztočnice redke **zakáj – zakáj** -a m: Vsak ~ ima svoj zato.

ZAPISOVANJE IZGOVORA

V SP 1962 so izgovor težko predvidljivega ali napredvidljivega sicer podajali v kurzivnem oglatem oklepaju (str. 7).¹ Na podlagi moje kritike je bil že v SSKJ ta kurzivni oklepaj zamenjan s pokončnim, s tem pa tudi zapis izgovora, npr. SP 1962: **weekend** [uíkend], **wehrmacht** [vêrmaht] – SSKJ: **wartburg** [va], prav tako je izginil zapis izgovora končnega zvonečnega nezvočnika, pa tudi pedsamoglasniškega ų (**walkie-talkie** in voki toki [vóki-tóki]). Nefonetični zapis izgovora pa je ponekod še ostal: v SP 1962 **yankee** [jénki], v SSKJ **Wánklov** -a -o [van-], **wéngenski** -a -o [veŋgən-] namesto pravilnega [jeŋki] [vaŋ-], [veŋgən-]. In še **whig** [huíg/uíg]: SP 1962, v SSKJ **whíg** -a [vig]. V SSKJ I (str. XXV) je govor o zapisovanju nepredvidljivega izgovora ⟨l⟩ kot [u]; tipi so: **bólha** -e [uħ], **dolgorílec** -lca [uġ-uċ]. V SP 2001 je sprejet tip ⟨lC⟩ = [uċ], tip ⟨vr-⟩ je poenostavljen v [ur], izglasni -Vl pa se zapisuje kot [-u]. Slovarski zapis polglasnika kakor v besedi *tema* je iz [təm] poenostavljen v [tə]. Neobstojni *e* za polglasnik se ne izpisuje v oglatem oklepaju, če v roditeljski ali pridevniški ženski obliki izginja, ker je jasno, za kateri glas gre, zapisuje pa se, če se neobstojni *e* pojavi v množinski roditeljski obliki, npr. **Drávlje** -velj [və]. Tudi obstojni polglasnik se zapisuje: **jézdec** -a [də] ali **temà** -e [tə] oz. **tèmen** -mna -o [tə].

¹ V kurzivnem oglatem oklepaju [] je naveden izgovor včasih za celo besedo, včasih le za njen del. Kadar je takoj ob geslu /tj. iztočnici/ (zlasti pri tujih imenih), velja s poudarkom vred za vso skupino izvedenk, če ni pri njih posebej zapisan.

Iz SSKJ je prevzet tudi tip **dolgorílec** -lca, namreč [ɥg ɥc], torej brez vezaja, ker nam vezaj zaznamuje priredno razmerje. Da se zveneči nezvočnik na koncu besede premenjuje z nezvenečim, je v oglatem oklepaju nakazano z ločajem za njim, torej [vig-], ne [vig]. Če je sicer izgovorna težava na dveh ločenih mestih besede, se izpiše izgovor cele netvorjene besede (**Shakespeare** = [šékspir]), sicer pa cele osnove take tvorjenke (**shakespearolog** = [šékspir]); SSKJ: **chartíst** [čar-], v SP 2001 sicer samo **čárter**, toda **díckensovski** [dik] (v SSKJ [dik-]).

Če ima normalna črka kakršno koli ločevalno znamenje nad ali pod seboj ali tudi ob sebi, se v iztočnici naša naglasna znamenja ne pišejo, ampak le v oglatem oklepaju (§ 12,18): **Němcová** [némcova], **Mohács** [móhač], **Gdańsk**, [gdánsk], **Śląsk** [šlónsk], **Hel'pa** [hélpa]. Tudi na neslovenskih črkah in na dvoglasnikih na iztočnici slovenskih naglasnikov ne pišemo: **Bystrica** [bístrica], **Ångström** [áŋkstrem], **Aargau** [árgau], **Aix-les-Bains** [éks-le-bén], **Austin** [óstin].

Če je iztočnica z vezaji pretrgana vrsta črk ali pa je iz več besed, se po tem ravnamo tudi v zapisu izgovora: prim. *Aix-les-Bains* in še *Walter von der Vogelweide* [valter fon der fógelvájde]; kakor hitro se pri večbesedni iztočnici kateri njeni enoti naglas ne more zapisati, se vsi naglasi zapišejo v oglatem oklepaju. V SP 1962 na iztočnicah, ki se drugače izgovarjajo, kakor se pišejo, nikoli ne stavijo naglasov, četudi se ta samoglasnik piše in izgovarja tako kakor v slovenščini, npr. **Weber** [vébər], **Wilson** [uílson], **Calderon de la Bárca** [kalderón dela barka], **Cannes** [kán], **Canossa** [kanósa], **Carinthia** [karíntia], pač pa **Lóndon**.

Značilnost novega slovenskega pravopisa je določitev, da imajo samostalniki na *-lec*, ko izražajo vršilca dejanja (človek, žival) praktično vsi brez izjeme izgovor [-lɛc -ɥc(a)], ženski ustrezniki teh poimenovanj pa *-lk(a)* [ɥk]a, pridevniki iz njih na *-ski* seveda [ɥs] in skupna imena, npr. *brálstvo* [ɥs]. Izgovor tega *l* je (po SP 1962) SSKJ reševal tako, da je za vsak tak primer skušal ugotoviti dejanski izgovor (SP 1962 pa je kar pisal *bravec*, *bravka*, *bravski*, *bravstvo*). (Spredej smo to prikazali po Odzadnjem slovarju slovenskega jezika za feminine na *-alka* (*-ovalka* ni upoštevana).)

TONEMSKI NAGLAS

SP 2001 kot prvi slovenski pravopis prinaša tudi obvestila o tonemskem naglasu vsake naglasne enote. SP 1962 je imel o »intonaciji« en sam odstavek v § 28 (str. 28): »Slovenščina

je /.../ v dolgih zlogih ohranila razloček med padajočo [ā] in rastočo [á] intonacijo: *lêp* /.../;² *vrána* /.../; kratko poudarjeni zlogi so zmeraj padajoči: *brät.* /.../ Ker veliko narečij ne loči več obeh intonacij, za zborni izgovor nista ukazani in v našem besednjaku zato nista zaznamovani.« Tonemskost je v enaki meri zanemarjala tudi t. i. čitankarska slovnica, in sicer celo v nekako razširjeni obliki iz l. 1956 ter nato v po pravopisu 1962 razširjeni obliki 1964. Pri nas je pisec tega sestavka J. Toporišič tonemskost knjižnega jezika uveljavljal v knjižici *Slovenski jezik, Izgovor i intonacija s recitacijama na pločama* (Zagreb 1961, 136 str.); v Piranu l. 1962 je nato na slavističnem zborovanju želel, da bi se tonemskost upoštevala v novem slovarju, sedanjem SSKJ, kar se je nato po Riglerjevem trudu³ tudi odlično izpeljalo.

Rigler je vpeljal zaznamovalno novost za zloge, ki so lahko akutirani ali cirkumflektirani, namreč črtico nad samoglasnikom oz. zložnim *r*, npr. *nosīti*; rod. ed. *vodē*; bržkone po Ramovševih *Dialektih* 1935 pa je prevzel tudi " (dvojni brevis) za cirkumfleks na kračini (pozna ga tudi SP 1962, *stezä*), ker je moral akut na polglasniku zaznamovati z brevisom (npr. *stèza* [tè] za horjulsko narečje, str. 103).

Rigler je včasih tudi zapleteno zaznamoval oblikoslovne naglasne tonemske tipe. Za SP 2001 sem se odločil za dvoje: da razvežem tip *ā* v *á/â*, pregospodarni zapis tonemskih tipov pa tudi v celoti izpišem vsakega posebej. Glavni tipi razvezave so naslednji:

	Rigler	Toporišič
kupíti in kúpiti -im	(ī ú)	(í/î/ú ú)
grênek in grenák grênka -o in -ó	(é â é)	(é; â é ô)
abonènt -ênta in -ént	(è é, é)	(è é; è é)
bêdro -a stil. -ésa	(é, ê)	(é; é ê)

Sicer se SP 2001 načeloma drži Riglerjevega tonemskega onaglaševanja, le tip *mostnîna* nasproti *dobrîna* sva z Dularjem zanemarila in piševa oboje le z akutom. Vse glede na SSKJ novo besedje v SP 2001 je onaglasil V. Nartnik. Posebna odlika pri tonemskem naglasu je zaznamovanje tonemskosti pri lastnih imenih. Predhodnega je v tem pogledu prav malo, v glavnem v Slovensko-srbohrvatskem slovarju od A do O, kjer je onaglaševal A. Breznik (A. Gröbming, I. Lesica, A. Breznik, 1950, 496 str.).

V SSKJ je lastnoimenskega zelo malo, pri črki A naslednje: *Âbraham*, *Âbrahamov*, *Âdamov*, *Ahîlov*, *Amêrika*, *Ávgijev* – torej pet enot, če sem vse našel, le ena z akutom.

² Res je tako, brez pike pod *e*, pisano v SP 1962.

³ Onaglasil je prve štiri knjige, začeto peto je nato dokončal Vlado Nartnik.

Posredno še *aleksandrinski*, *aljehînk*, *alózijski*, *anglêški*, *ântejevski*, *apokalîpsa*, *apôlonski*, *arâbec*, *argentînski*, *aristôtelski*, *arkâdijski*, *âvgsburški*, *âzijski* (akuti na predpredzadnjem mestu).

V SP 2001 je lastnoimenskega zelo veliko, verjetno kar po 10 na eno stran tipkopisa. Večinoma je taka enota cirkumflectirana (izpeljave iz nje seveda tudi), če pa akutirana, so pri izpeljankah možne tudi metatonije.

Katere enote v SP 2001 so akutirane: *Aachen* (â), *Abel* (á; â), *Abesínija* (i) *abesînski*, *Ábu Bêkr* (â é; â ê), *Ádler* (â; á), *Albánija* (á), *Alásia* (â; á), *Aleksánder* (á). Tako rekoč velika večina besed nedomačega lastnoimenskega je cirkumflectirana, akutirane (ali tudi akutirane) pri A so zgoraj navedene. Tudi citatne besedne zveze so samo cirkumflectirane: *ad libitum*, *ad hoc*, *ad infinitum*, *ad informandum*, *ad oculos*, *à bas*, *ab ovo*, *a capella*, *ad acta*, *ad oculos*. Upravičeno lahko domnevamo, da bi se tako izgovarjale/naglaševale še večbesedne zveze, npr. *cum grano salis*.

OBLIKOSLOVJE

V oblikoslovju je v SP 2001 novih več stvari.

Samostalniške besede

Pri samostalniku v moškem spolu ločimo še živost, pri samostalniku moškega in ženskega spola sploh pa še človeškost: Videl sem *človeka*, *medveda* : *novi stolp*; *človek*, *mati*, *dekle*, *Bog*, *bog*, so člov. (človeško), vse drugo pa ne (po prvih se sprašujemo s *kdo*, po vsem drugem pa s *kaj*). Človeškost velja tudi za vse posebjeno. Spolskost je uveljavljena tudi pri zaimkih: *kdo* je m in člov. z impliciranim živ., *kaj* je s in s tem –živ. in –člov., *katera* je ž, člov. Neštevnost z glavnimi števnikoma je snovno, skupno ali pojmovno, se pa lahko sprevrže v števno: *bláto* snov., *borôvje* skup., *bonitéta* pojmv. Števno je vse preostalo. Tako je znana pravilna raba števnikov: glavni pri števnem, ločilni pri neštevnem: *trije fantje*, *orli*, *krompirji* – *troje blato*, *borovje*, *troja boniteta*. Seveda je s sprevrženjem to tudi števno: *uživati tri bonitete* ali pa *poizkusiti tri debele borovnice*, proti *troje debele borovnice*. *Možgani*, *škarje* in *vrata* (množinski samostalniki) so seveda le *troji*, *troje*, *troja*. Za primer: **borovnica** -e ž /.../ tri ~e; mn. snov. jesti borovnice.

Omenim naj še, da imajo tudi samostalniki potrjeno in izpostavljeno vezljivost, konkretno vezavo, npr. **stráh** /.../ ~ pred boleznijo, vendar žal ne dosledno (manjka npr. pri **bég** – beg pred samim seboj), je pa pri **bojázen**, na tretjem mestu: ~ pred prihodnostjo. Določene težave

so z latinskimi in grškimi imenovalniki. Moja odločitev za SP 2001 je naslednja: **Aristótel** -a m /.../ im. ed. tudi *Aristóteles*, **Káton** -óna m /.../ im. ed. tudi *Káto*. Vsa imena oz. vse prevzeto iz latinščine ali grščine je pisno podomačeno kot važen del naše slovenske kulture in duhovnosti.

V primeri s SP 1962 so torej vsa lastna (in občna) imena, četudi so prevzeta, vključena v navadno slovensko besedje, posebnosti imajo lahko samo v imenovalniku (in enakem tožilniku) ednine. Pri zemljepisnih imenih je naveden tudi njihov tipični vezavni predlog, npr. v *Benetkah*, na *Bledu*, na *Borlu*, pri/v *Šmiklavžu*, pri *Benediktu*. Tako je že v Slovenskih krajevnih imenih 1985. Ti predlogi z mestniško mestovno vezavo imajo svoj smernostni par v tožilniški vezavi (v *Benetke*, na *Bled*, k *Benediktu*) in za izhodnostno točko (iz *Benetk*, z *Borla*, od *Benedikta*). V SP 1962 so pri tem tudi določene težave: poleg sedmih primerov v *Benetke*, iz *Benetk* je že manj ustrezno iz *Benečije*, v *Benečiji* in še bolj neustrezno k *Bolfenku*, od *Bolfenka*. Upajmo, da je bila redaktorica lastnoimenskega pri SP 2001 glede tega doslednejša.

Katera lastna imena pa so sprejeta v novi pravopisni slovar. Pri imenih živih bitij so najbolj pogosta imena priimki in imena. Priimki so slavni osebnosti iz velikega sveta in iz slovenskega, zlasti umetniki, znanstveniki, poleg tega je pa v njem še 500 najpogostnejših slovenskih priimkov. Znamenita lastnost so ženska poimenovanja teh 500 priimkov (seveda ne tistih novih na *-ova/-eva*); ženski ustrezniki so tudi pri vseh moških občnih poimenovanjih živega. Najpogostnejša so zemljepisna imena, sledijo imena bitij, na koncu so stvarna.

Od posebnosti pri samostalniku bodi omenjeno beleženje premene *o ~ e* za *c j č ž š dž*, npr. (**Bábič** -a m z -em), in svojilnih pridevnikov na *-ev*, pri ženskih imenih na *-(č)in* (*Anica – Aničin*).

Pridevniške besede

Glede na vrsto ločimo lastnostne (kakovostne in merne), vrstne, svojilne in količinske (zadnje večinoma le pri števnikih). Lastnostni pridevniki se spoznajo po ničti končnici oblike za moški spol ednine, poleg tega so v veliki meri netvorjeni (ali pa tvorjenosti ne čutimo, npr. *globok*, *težek*), in se po možnosti stopnjujejo. Vrstni imajo v edninski moški obliki končnico *-i*, ali pa tak *-i* pridobijo v stalni besedni zvezi (*slovenski jezik*, *beli fižol*); individualno svojilni imajo končaje *-ov*, *-ev* ali *-in* in so vsi tvorjeni. Razen velikega števila lastnostnih pridevnikov so vsi drugi pridevniki tvorjeni, v najpreprostejšem primeru izpeljavno (*železen – bratov – peti*), nobena vrsta teh se ne stopnjuje, lastnostni pa imajo tudi določno obliko; to obliko poznajo tudi izdeležniški oz. deležniški *vroč*, *usahel*, *kuhan*; *cvetoč*, *narejen*, *ubit*.

SP 2001 pri pridevnikih izhaja iz postavke, da so oni na *-i* oz. na *-ov/-ev, -in* določni, enako glavni in nedoločni števnik, vsi drugi pa nedoločni z dvojno obliko: nedoločno oz. določno (primerniške in presežniške oblike (lastnostnih) pridevnikov so samo določne, a tu pridevnik ostaja tudi tedaj nedoločen: prim. *Tone je mlajši/bolj mlad od Jožeta*). V SP 2001 je določna oblika nedoločnih pridevnikov t. i. mala iztočnica. Če primerjamo SP 1962 in SP 2001, npr. iztočnice *črn*, dobimo naslednjo podobo:

SP 1962

črn -a -o in črnó, črní -é -á, *dol.* črni -ega;
prim. bolj črn, črni -ega *m* vrag, hudič

SP 2001

črn -a -o tudi črn -a -ó; bolj ~ (ř; ř ř ô) ~
 plašč /.../ **črni** -a -o ~ kruh /.../ **črni** -ega *m*,
črna -e ž /.../ **črno** -ega *s*, **črnost** -i ž

Vidimo enakosti in razlike. V SSKJ je oglavje tako kot v SP 1962; podiztočnični niz **črni** -a -o je v SSKJ samostalniški in ponazarjanje se spolsko meša, v SP 2001 pa je vsak spol posamostaljenega osamosvojen, v podiztočnici ne zmeraj trospolski kakor v SSKJ. Mala podiztočnica SP 2001 dela stalno določno obliko zveze preglednejšo, skladenjsko določna oblika pa je predvidljiva. Oblika *črno-* v *črno-bel* v SSKJ seveda ni članica te iztočnice, ampak bi sodila k v slovarju SSKJ neomenjenemu prirednemu delu zloženke *črno* (v SP 2001 je takó: **črno-** /.../ črno-bél. Tudi prislov je v SSKJ prišel pod pridevniško iztočnico po vplivu SP 1962, kjer pa v istem sestavku najdemo še enote *črna prst, črn -í*.

V SSKJ veliko tvorjenih (t. i. odnosnih) pridevnikov ne izkazuje povedkovodoločilne vloge; podobno je tudi v SP 2001, čeprav se je predsednik Komisije za novi SP zelo trudil, da bi se v slovarju izkazovalo tudi to v čim večji meri.

Velike razlike so pri (**glavnih**) **števnikih**:

SP 1962	SSKJ	SP 2001
dvá dvě /.../ <i>glav. štev.</i> dva milijona, stopali so po dva in dva	dvá -é -é 1 a) v samostalniški rabi: ena in ena je dve b) v prilastkovni rabi: dva brata c) v medmetni rabi: leva, desna, ena dve	dvá dvě dvě <i>glav. štev.</i> ~ brata, roman v ~eh delih dvá dvěh <i>m</i> dvé dvěh ž dvé dvěh <i>s</i> dvé -- <i>s</i> [Ena in ena je ~]

Najboljši zapis sestavkovne glave je v SSKJ, le da nima besednozvrstne oznake, prav tako bi pridevniška raba morala biti pri a), pri b) pa raba kot povedkovo določilo, npr. *Od črnih kmetov sta ostala na šahovski deski dva, beli pa so bili še štirje* (ta raba manjka tudi v SP 2001). Kar je v SSKJ pred c), je število, v SP 2001 pravilno obravnavano kot samostojna iztočnica. Sklep: glavni števnikni so v slovenščini prvotno pridevniške besede, te se lahko sprevržno posamostalijo za vse tri spole, ko gre za vrednost 1 do 4, posebej v ničto sklanjatev srednjega spola pa se od treh spolskih oblik sprevržejo le ženske oblike (*ena, dve, tri, štiri*). Ko gre za tip *pet*, pa vse te vloge opravlja edina oblika, ta pa poleg glasovnih končnic (*devét devétih*) pozna tudi neglasovne (v SSKJ: *dogodki zadnjih devet/ih/ let*). SSKJ napačno izhaja iz samostalniške številske oblike tipa *trikrat tri je devet*.

Nedoločni števnikni (Breznik SS 1916, str. 109): *veliko, malo, nekoliko, precej*. Za razmislek o tem vzemimo nedoločni števnik *dosti*:

SP 1962	SSKJ	SP 2001
dôsti <i>prisl.</i> ~ ljudi, kruha na ~ krajih z dostimi ljudmi z <i>dosti ljudmi</i>	dôsti <i>prisl.</i> do odhoda je še ~ časa; vihar je poškodoval ~ dreves	dôsti ¹ <i>nedol. količ. štev.</i> ~ ljudi, jablan; ~ ljudem je pomagal dôsti ² <i>mer. prisl. 1.</i> ~ delati 2. je ~ boljši dôsti ³ <i>povdk.</i> Tonetu je bilo ~ do posestva

Tudi v SP 2001 manjka pri **dôsti** -- s tip zgleada: *Dosti časa je minilo*. Iz SP 1962 bi bil zglead za to: ~ *kruha* ('velika količina kruha'), v SSKJ: *dosti sadja in zelenjave*. Pri *malo* je to upošteevano tudi v SP 2001.

Glagoli

Za glagol si izberimo enoto **brodíti** bródim.

SP 1962: **brodíti** bródim, brôdi -íte! broděč -a -e, brôdil -íla, broděnje -a *in* bródenje -a.

SSKJ: **brodíti** bródim *nedov.* in po preglednici v prvi knjigi slovarja dobimo še bródiijo brôdi brodíte brôdil brodíla brôdit prebrôdit prebróden prebródena.

SP 2001: **brodíti** bródim *nedov.* brôdi -íte, -eč -éča; brôdil -íla, brôdit; bródenje, (brôdit).

Novi SP se glede izpisovanja oblik ravna po SP 1962, SSKJ prav tako, vendar ima v slovarju dejansko izpisani le obe osnovni obliki, druge pa si je treba razbrati iz preglednice v uvodnem delu (XLVIII–XLVIX, **točiti** tóčim), kjer pa spet ni oblik za deležnik in deležje na -č, prav tako pa manjka informacija glede glagolnika oz. kratkega (pogovornega) nedoločnika. Pri SP 1962 je dvomna glagolniška oblika *brodênje*, manjka pa deležnik na -n (dobimo ga pri **zbroditi** zbróden).

Pri glagolih nas zanima zlasti t. i. vezljivost, tj. glagolska sposobnost za odpiranje skladijskih mest levo in desno od glagola. Kakor znano, nekaj glagolov ne odpira osebkovega mesta, npr. *deževati*. V SP 2001 se to nakazuje s sedanjiško obliko za 3. os. ed., npr. *dežuje*, kakor je tudi že v SP 1962, medtem ko ima SSKJ tu navedeno obliko za 1. os. ed., tj. *dežujem*. Ta prazna osebkovna beseda je tudi v slovenščini srednjega spola (*Deževalo je*), v nemščini *es*, v angleščini *it*, v francoščini *il* (*Es regnet, It rains, Il pleut*). Seveda pa so primeri kot *stemniti se*, kjer bi bilo po našem prav tako treba izhajati iz tretjeosebne sedanjiške oblike, od te pa je prehod v vseosebno. SP 1962 ima tu **stemniti** -ím se, nato pa mešano: obraz, čelo, oko, pogled se stemni; zunaj se je zgodaj stemnilo; stemni se mi pred očmi. V SSKJ bolje: **stemniti se** -ím se /.../ **1.** nebo se stemni; brezoseb. nenadoma se je stemnilo; ekspr. pred očmi se mu je stemnilo /.../ **2.** knjiž. postati mrk. Prav bi torej bilo: **stemniti se** -í se /.../ nenadoma se je stemnilo; pred očmi se mu je stemnilo; -ím se: nebo se stemni, tudi jaz sem se stemnil.

V SP 2001 si oglejmo glagol *bliskati se*: **bliskati se** -a se /.../ Za gorami se ~ a; poud. Kolne, da se kar ~a |zelo|; *bliskati se komu* ~a ~ mu pred očmi; os. Luč se ~a skozi veje.

Tukaj tudi že vidimo, da se v SP 2001 izpostavlja že smiselna osebkovost, sploh pa desna vezljivost, tj. vezava. Za zgled desne vezljivosti vzemimo glagol *dati*: **dáti** dám /.../ *komu/čemu koga/kaj* ~ bratu knjigo na posodo /.../; **dati** *koga/kaj* ~ denar v banko /.../; **dati kaj za koga/kaj** poud. ~ svoj glas za kandidata itn.

V SSKJ: **dáti** dám /.../ **1.** *napraviti, da pride kaj k drugemu*: dati komu knjigo, kos kruha, rožo **2.** dati svoj delež za kaj **3.** dati besedi nov pomen **4.** dati predlog na glasovanje **5.** *plačati*: koliko si dal za avto? **6.** nekatere rude dajo velik odstotek železa **7.** dati brco, klofuto **8.** dati knjigo na mizo **9.** ozke razmere mu ne dajo delovati **10.** sosed da veliko nase **11.** *ukazati, naročiti*: dal je poklicati k sebi služabnike **12.** v medmetni rabi: zakaj molčiš, bog te je dal.

V SP 2001 so deležniki stanja posebne iztočnice: npr. *cvetoč, usahel, zapleten, spočít, delan*; v SSKJ je včasih enako: *delan, usahel* (prvi in zadnja dva sta podiztočnici). Natančnejšega pregleda nad tem ni, določene informacije za SSKJ se pač dobijo po njegovem odzadnjem slovarju, za SP 2001 pa bi tudi bili elektronsko izdvojljivi. .

V SSKJ so vsi deležniki podiztočnice, samo če so čisto poprivedljeni, so iztočnice, tako da se pri deležnikih na *-n/-t* ne ve, ali so trpni ali stanja. Poglejmo si one na *-n* in na *-t*, ob *doliti*:

SP 1962	SSKJ	SP 2001
dolíti -lījem /.../, dolít -a -o	dolíti -lījem po str. XLIII k c. 2 (dolít)	dolíti -lījem /.../ drugo gl. líti
dobíti -ím /.../ dobljèn -êna -o	dobíti -ím dobljèn -êna -o	dobíti -ím /.../ dobljèn -êna
dvígniti -nem	dvígniti -em dvígnjen -a -o	dvígniti -em /.../ dvígnjen -a
délati -am, délan	délati -am	délati -am /.../ -an -ana

Prislovi

Prislovi (če od njih odštejemo členke in povedkovnike, ki jih imata tako SP 1962 kakor SSKJ za prislove) v novejšem času niso doživeli posebnih teoretičnih razmislekov. Ločimo: 1. prostorske (SP 1962 in SSKJ krajevne), 2. časovne, 3. lastnostne (načinovne) in 4. vzročnostne (vzročne), npr. *doma, domov, povsod; včera, jutri, danes; lepo, nebeško, dovolj, moralno; nenamenoma, hote*. V SP 2001 prostorske ločimo na mestovne, smerne, poti/razmeščenosti, ne pa tudi izhodišča in cilja (kakor jih po Brezniku še navajajo tudi v SSKJ, npr. *dokod, odkod*, celo pred pravilnim pisanjem narazen). Primerjajmo torej SP 1962, SSKJ in SP 2001.

VRSTA	SP 1962	SSKJ	SP 2001
MEST.	domá <i>prisl.</i> (kje?)	domá <i>prisl.</i>	domá mestov. prostor. <i>prisl.</i>
SMER.	domóv <i>prisl.</i>	domóv <i>prisl.</i>	domôv cilj. prostor. <i>prisl.</i>
POT/RAZM.	povsód <i>prisl.</i>	povsód <i>prisl.</i>	povsód cel. prostor. <i>prisl.</i>
	dokód <i>prisl.</i>	dokód in do kód <i>prisl.</i>	do kód smer. prostor. <i>prisl.zv.</i>
	kód /.../ do kod		
KOLIČ.	dáleč <i>prisl.</i>	dáleč <i>prisl.</i>	dáleč količ. prostor. <i>prisl.</i>

Časovni prislovi so tipa *kdaj, odklej, doklej*:

kdáj *vpr. prisl.* **kdáj** *prisl.* **kdáj** *vpraš. prisl. zaim.*

Ločili pa bi glede na čas lahko naslednje skupine:

SED.	dánes <i>prisl.</i>	dánes <i>prisl.</i>	dánes čas. <i>prisl.</i>
PRIH.	drévi <i>prisl.</i>	drévi <i>prisl.</i>	drévi čas. <i>prisl.</i>
PRET.	dávi <i>prisl.</i>	dávi <i>prisl.</i>	dávi čas. <i>prisl.</i>

Tako bi bilo dobro določiti tudi ustrezne pridevniške besede, npr. *današnji*, *jutrišnji*, *včerajšnji* ali *sedanji*, *prihodnji*, *pretekli*. In tako zatem še ustrezne samostalnike s tako podstavo: *sedanjost*, *prihodnost*, *preteklost*. V SSKJ tako pomeni: *danes* = pričujočega dne, sedanjega dne. Časovnost bi lepo kazali povedki: *Jutri bo* lepo vreme, *včeraj pa je bilo* slabo, medtem ko *danes* dopušča vse tri čase: *Danes je/še bo/je bilo* lepo vreme.

Dobnostni prislovi bi bili *istočasno*, *prej*, *pozneje*.

Teorija SP 2001 zavrača »prislovnost« povedkovnikov in členkov in jih besednovrstno osamosvaja: *všeč* (~ mi je), *prav* (bi bilo), *tih* (sem) so povedkovniki, ena njihova vrsta pa sta še opisna deležnika na *-l* oz. *-n/-t* (je/bo/bi *pohvalil učenko*; *učenka je/bi bila/bo pohvaljena*) oz. nedoločnik za naklonskimi in faznimi glagoli (mora *delati/oditi*, je začel *hoditi*). Privrženci SSKJ-jevske teorije o prislovih sedaj o teh besedah večinoma pišejo kot o členkih in povedkovnikih v tem slovarju, večkrat pa pozabijo omeniti, da so jim v SSKJ po oznakah členki v ogromni večini nekaj čisto drugega (morfemskega), povedkovniki pa prislovi ali celo pridevniki (npr. **rād** ráda -o prid.).

Povedkovniki

To so, kakor nakazano, nekaka pomenska sestavina povedkov ob pomožnikih. Najbolj trdni so tisti povedkovniki, ki so mogoči le v vlogi povedkovnih določil, kakor *všeč*, *prav*, *bot*, zatem opisni deležnik na *-l*, *-n*, *-t*, nedoločniki ob naklonskih in faznih glagolih. So lahko osebni (*tih sem*, *všeč sem*) oz. neosebni (*hudo je*, *deževno je*, *groza je*), naklonsko različni: zgoraj navedeni so pripovedni, naklonska pa *treba je*, *nujno* (je), večinoma so nepregibni (vsi doslej navedeni), vendar tudi pregibni (deležnik ali **rād** ráda -o); dalje gl. SS 1976 oz. 2000.

Zaimki

Polnopomenske besede, v nekem smislu tudi glagoli, imajo zaimenske ustreznike, tako da ločimo samostalniške, pridevniške, prislovne in povedkovniške zaimke (ter glagol *onegaviti*). Po moji teoriji imamo od samostalniških zaimkov dve skupini: osebne in tipa *kdo – kaj* (plus posamostaljene prvotno pridevniške oblike – o teh bo govor še pri pridevniških zaimkih):

(1) *jaz*, *ti*, *on* -a -o

midva midve midve, *vidva vedve vedve*, *onadva onidve onidve*

mi me mi, *vi ve vi*, *oni -e -a*

se

(2) *kdo – kaj oz. kateri m katera ž katero s*

ta ta to

Osebni zaimki (in posamostaljeni iz pridevniških vrstnih) so trospolski, tipa *kdo – kaj* pa enospolski, moškega – srednjega spola. Osebni zaimki so tudi troosebni, tipa *kdo – kaj* pa samo tretjeosebni. Osebni zaimki (in tipa *kateri*) so troštevilski, tipa *kdo – kaj* pa enoštevilski edninski. Osebni zaimki imajo nadomestne osnove (imenovalnik proti neimenovalnik), tipa *kdo – kaj* pa ne (*kaj česa* je po palatalizacijski premeni). Osebni zaimki imajo naslonske variante (npr. *méne – me, náju – naju, nàs – nas*), tipa *kdó – káj* in drugi pa naslonk nimajo. Osebne oblike imajo za edninske tožilnike še navezno obliko. Moške oblike edninskih osebnih zaimkov imajo kategorijo človeškosti, tako pa tudi zaimski tipi *kdo – vsi* drugi so brez te značilnosti. 1. in 2. oseba zaimkov je izključno človeška oz počlovečena, pri tretjeosebnih zaimkih pa je človeškost možna, ne pa tudi edina.

Vsi (samostalniški) zaimki so šestsklonski, le povratnoosebni petsklonski. Koren neosebnih vprašalnih zaimkov je *kV-*, kazalne pa imamo kar tri: *t-*, *on-*, *-s-*. Iz (1) vprašalnih zaimkov *kdó – káj*, ki jih imamo za 1. razred, so tvorjeni: (2) poljubnostni *kdó – káj* s sprevrženjem, (3) oziralni s priponskim obrazilom *-r* (*kdór – kàr*), s poponskim obrazilom *koli* (4) oziralno poljubnostni (*kdór kóli – kàr kóli*); prim še *si bodi* (*kdór si bódi* – v SSKJ pisano skupaj), iz predslonskih zvez pa: (5) nedoločni (*nekdó – nékaj*) in (6) nikalni iz oziralnih (*nihčè – nič, níkogar – ničésar*) ter (nekako) zloženski izpoljubnostni (7) mnogostni (*màrsikdó – màrsikàj*), (nato pa še *málo-*, *rédi-*), iz oziralnih pa (8) celostni *vsákdo – vsák* (SSKJ: *vsákateri*). Za preostale razrede samostalniških zaimkov pa se rabijo posamostaljeni pridevniški zaimki: (9) drugostni *drúg(i) -a -o*, (10) istostni *ísti -a -o* ter (11) troji kazalni: *tá -a -o, tísti -a -o, óni -a -o*.

V SP 1962 oz. SSKJ so te vrste poimenovane:

SP 1962	SSKJ
(0) jáz /nepoimenovan/; tí os. z.; òn ôna onó in ôno os. z.	zaim.
(1) kdó vpr. z. – káj vpr. z.	zaim.
(2) kdó ned. z. – káj [<i>káj/kaj</i>] ned. z.	nedoločeno, poljubno
(3) kdór in <i>kdòr</i> oz. z. – kàr oz. z.	zaim.
(4) <i>kdòr koli ali kdorkóli – kàr kóli ali karkóli</i>	zaim.
(5) nékdo nekóga in <i>nekdó nekóga</i> – ned. z. – nékaj ned. z.	zaim.
(6) nihčè in <i>níhče nedoločni zaimek za osebo</i> – nič ned. z.	zaim.

(7) m̀arsikdo – m̀arsikaj <i>ned. z.</i>	zaim.
m̀alokdo -koga <i>z.</i>	zaim.
rédkokdo rédkokoga – rédkokaj	zaim.
(8) vsákdo vsákogar <i>nedoločni zaimek</i>	zaim.
(9) drúg -a -o <i>ned. zaim.</i>	prid.
(10) ísti -a -o <i>kaz. z. prav tisti, ravno tisti</i>	prid.
(11) tá <i>kaz. z.</i> ; tísti <i>kaz. z.</i> ; óni <i>kaz. z.</i>	zaim.

V SP 2001 so zaimkovne vrste in razredi seveda upoštevani in poimenovani.

To velja tudi za drugobesednovrstne zaimke, pridevniški, prislovne, povedkovniške. Za pridevniške prim. naslednjo preglednico (naglas po SSKJ):

KAKOVOSTNI/MERNI	VRSTNI	SVOJILNI	KOLIČINSKI
(1) <i>kákšen</i> <i>kólikšen</i>	<i>katéri</i> <i>kolikér</i>	<i>čigáv</i>	<i>kóliko</i>
(2) <i>kàkšen</i> <i>kólikšen</i>	<i>katéri</i> <i>kolikér</i>	(<i>že</i>) <i>čigáv</i>	<i>kóliko</i>
(3) <i>kàkršen, kákršen</i> <i>kólikršen</i>	<i>katéri</i>	<i>čigar, katérega</i>	<i>kólikor</i>
(4) <i>kákršen kóli</i> <i>kólikršen kóli</i>	<i>katéri kóli</i>	<i>čigar/katérega kóli</i>	<i>kólikor kóli</i>
(5) <i>nékakšen/nekákšen</i> <i>nekólikšen</i>	<i>nekatéri/néki</i>	<i>nekatérega</i>	<i>nekóliko</i>
(6) <i>nikákršen</i>	<i>nobèn/nobêden</i>	<i>nikógaršnji</i>	<i>nìč</i>
(7) <i>marsikak(šen)</i>	<i>m̀arsikatéri</i>	<i>m̀arsikatérega</i>	<i>m̀arsikóliko</i>
(8) <i>vsákršen</i>	<i>vsaktéri</i>	<i>vsákogaršnji</i>	<i>vsè</i>
(9) <i>drugáčen</i>	<i>drúg</i>	<i>drúgega</i>	<i>vèč, mànj</i>
(10) <i>enáak</i>	<i>ísti</i>	<i>ístega</i>	<i>enóliko</i>
(11) <i>ták(šen)</i>	<i>tá, tísti, óni</i>	<i>téga, ístega, ónega</i>	<i>tóliko</i>

Zgledi za prislove:

PROSTORSKI			ČASOVNI
(1) <i>kjé</i>	<i>kám</i>	<i>kód</i>	<i>kdáj</i>
(2) <i>kjé</i>	<i>kàm</i>	<i>kód</i>	<i>kdáj</i>

(3) <i>kjér</i>	<i>kámor</i>	<i>kóder</i>	<i>kàdar</i>
(4) <i>kjér kóli</i>	<i>kámor kóli</i>	<i>kóder kóli</i>	<i>kàdar kóli</i>
(5) <i>nekjé</i>	<i>nékam</i>	<i>nekód</i>	<i>nékdaj</i>
(6) <i>nikjér</i>	<i>nikámor</i>	<i>nikóder</i>	<i>nikdàr</i>
(7) <i>màrsikjé</i>	<i>màrsikàm</i>	<i>màrsikód</i>	<i>màrsikdàj</i>
(8) <i>na vsèh (stranéh)</i>	<i>na vse (strani)</i>	<i>povsód</i>	<i>vsèlej</i>
(9) <i>drugjé</i>	<i>drugàm</i>	<i>drugód</i>	<i>drúgič</i>
(10) <i>ístotàm</i>	<i>rávno tja</i>	<i>tód</i>	<i>rávno tedàj</i>
(11) <i>tù</i>	<i>sèm</i>	<i>tód</i>	<i>sedàj/zdàj</i>
<i>tàm</i>	<i>tjà</i>		<i>tedàj</i>
<i>óndi</i>		<i>onód</i>	

KAKOVOSTNI*kakó**kakó**kàkor**kàkor kóli**nékako, nekakó**nikákor**màrsikakó**vsèkakor, vsekàkor**drugáče**enáko**takó***KOLIČINSKI***kóliko**kóliko**kólikor**kólikor kóli**nekóliko**nìč**precèj**vsè**ne tóliko**prav tóliko**tóliko*

Mnogi zaimki v SP 1962 niso zaznamovani niti z *zaim.*, še posebno, če niso iztočnice. Prislovni so besednovrstno označeni precej dosledno, pridevniški pa ne. Pri lastnostnih pridevniških zaimkih se v SP 1962 pri vprašalnem razredu ne ločita kakovostni in merni, oba sta le *vpr. z.*; poljubnostni je *ned. z.*; oziralni je brez oznake, enako oziralnopoljubnostni; isto velja za nedoločnega (pač pa ima iztočnični *nekak* oznako *ned. z.*; *nikakršen*, to je naš nikalni lastnostni, je brez oznake, enako mnogostni *marsikakšen*, pa celostni *vsakršen*, drugostni *drugačen*, istostni *enak*, pač pa imata *tak* in *takšen* oznako *kaz. z.*, ne pa tudi *tolik* in *tolikšen*).

Pri vrstnih pridevniških zaimkih je oznak več, niso pa vedno razločevalne: tako so z *ned. z.* označeni poljubnostni *kateri*, *neki*, drugostni *drug*; vprašalni *katéri* ima samo oznako

nedoločni vpr. z., oziralni *oz. z.*; *nekateri* zaimek in tako še *nobeden*, *marsikateri*, *vsakeri*, *vsak*, pač pa so kazalni vsi trije z oznako *kaz. z.*, ni pa pri njih določena lastnost oddaljenosti (ta npr. v neposredni bližini, *tisti* nedaleč, *oni* daleč). Neosebni vprašalni svojilni *čigáv* -a -o je brez oznake (tudi njegova varianta *čigaver*), pač pa *čigar* kot *rod. oz. z.*, roditeljski svojilni tipa *katerega* pa sploh niso navedeni.

Nedoločni števniki so obravnavani kot *prisl.*, z oznako *mere* le vprašalni in oziralni. Še časovni prislovni zaimek: oznako ima vprašalni (*vpr. prisl.*), poljubnostni je z oznako *ned. prisl.*, oziralni *vez.* in *prisl.* Enako oziralni poljubnostni, nedoločni je samo *prisl.*, enako nikalni, mnogostni, kazalni.

SSKJ vse zaimke poimenuje samo z *zaim.*, nekaterim pa ne priznava tega statusa. Vrste in razrede do neke mere nakazujejo njihovi pomeni.

Zanimivo bi si bilo ogledati merne prislove na *-krat*, *-ič* glede na števnike vrste: *enkrat* (*večkrat*), *prvikrat* (*prvič*), *zadnjokrat*, (*pogostokrat*) in zaimenski (*kolikokrat*). Ti prislovi odkrivajo tudi prvotno merne in vrstilne pridevnike podstave: *velikokrat* (*velik*), *poslednjokrat* (*poslednji*).

NEPREGIBNE SLOVNIČNE BESEDNE VRSTE

Veznik, predlog, členek in medmet so nepregibne, slovnične besedne vrste, npr. *in/da*, *pri*, *le*, *oh*.

Vezniki

V pravopisu 2001 so priredni vezniki sedmeri: vezalni, stopnjevalni, ločni, protivni, vzročni, pojasnjevalni in posledični (oz. sklepalni). Novi vrsti sta stopnjevalna in pojasnjevalna. Eni so tudi dvodelni in v obeh delih dvobesedni, npr. *ne samo/le* – *ampak/temveč/marveč tudi*. O stilni vrednosti alternativnih sestavin obeh delov (*samo/le* oz. *ampak/temveč/marveč*) obstoji moja razprava, sicer širše zasnovana. V SP 1962 je **le** označen s *prisl.*, pri **ne** je navedena zveza *ne samo/le* – *temveč tudi* oz. *ne le* – *tudi*. Tudi **samó** je v SP 1962 *prisl.*, **témveč** je *prisl.*, **màrveč** je *lit. prisl. vez.*, **àmpak** [*àmpak/ampak*] je *vez.* V SSKJ je **àmpak** *vez.*, **màrveč** *vez. knjiž.*, **témveč** *vez.* Zveza *ne samo*, *ne le* – *temveč tudi* je za širjenje stopnjevanja prej povedanega; pri tej zvezi *marveč* velja le za knjiž. in v zvezi z *ampak* je naveden enak pomen kot pri *temveč*. V drugem delu tega dvodelnega veznika (*vez. zveze*) je le *tudi* sam. Slovnica 1964 teh dvodelnih veznikov ne pozna. Pri pojasnjevalnih veznikih se

v SP 2001 navaja enodelni dvobesedni tip *to je*, okrajšano *tj.*, v SP 1962 tega pri *ta ta to ni*, pa tudi *to oz. biti je* le na str. 1043: *tj.= t. j.:* *to je*.

Še kaj so sploh vezniki oz. kaj so vezniške besede. Vezniki so kratke besedice, ki izražajo vrste enakovrednosti (priredni) oz. neenakovrednosti (podredni) po dveh enot, med katerima sta. Torej so vezniki vrsta vezniških besed, druga vrsta vezniških besed pa je tista, ki ima svoj predmetni pomen, hkrati pa je tudi vezalo med dvema enotama. Take vezniške besede so vprašalni in oziralni zaimki: ti so stavčni členi, hkrati pa povezujejo, medtem ko vezniki niso stavčni členi. Vprašalni in oziralni zaimki so torej samo v vlogi veznika: tako je tudi *z ali*, ki je členek; vsi ti so tudi v vezalni vlogi, nekaki sovezniki. Prim. (1) vprašalni zaimki: *Ne vem, kaj hočeš*; (2) oziralni zaimki: *Pojdi, kamor hočeš*; (3) vprašalni členek: *Zanima me, ali si to storil*.

Predlogi

Predlog je kratka besedica, izraža pa odvisno razmerje med dvema samostalniškima besedama oz. zvezama (podredni vezniki sicer tudi izražajo isto razmerja, vendar le med dvema stavkoma). Predlog je dvojen, pravi in nepravi: pravi je nenaglašen, nepravi pa je razvit iz prislova in je v bistvu sopredlog. Zgled: *pred, čez – vzdolž, prek*. Zgledi iz SP 1962: **pred** [*pred, prèd*] *predl.* ~ *vás priti /.../ prédse*; **čez** *predl.* ~ *cesto priti (manjka tip čezme)*; **vzdólž** 2. *predl.* ~ *reke teče cesta // 1. prisl. pretrgal ga je vzdolž*; **prek** *predl.* *iti, biti, ~ Save // prék prisl.* In zgledi iz SSKJ: **pred** *predl.*, v zvezi z enklitično obliko osebnega zaimka *préd-*; **čez** *predl.*, v zvezi z enklitično obliko os. zaim. *čéz-*; **vzdólž** [*už*] *predl.* /.../ *vzdolž velike dvorane*; **prek** *predl.* /.../ *gledati prek glav*.

Težave povzročajo izglasni zveneči nezvočniki: SP 1962 ima pri pravem predlogu zapisan izgovor z ohranjeno zvenečnostjo. Seveda bi bilo treba pisati le [pred-], kar nam z vezajem nakazuje, da se tako izgovarja tudi pred samoglasnikom oz. zvočnikom naslednje besede; tako bi morali pisati še [čez-], ne pa tudi pri *vzdolž*, ki je nepravi predlog in se glede tega ravna enako kot *mož* ali *bež*, ki tudi nimata nobenega te vrste določila. Tako bi bilo treba ravnati tudi v SSKJ, kjer pa prav opozarjajo na tožilniško vezavo z osebnim zaimkom, ki pa ni enklitičen, kakor meni SSKJ, ampak navezen: prav bi torej bilo *pred, čez* [pred V ali Z naslednje besede *čez*], pri *vzdolž* pa je pravilen zapis [uš], ki pa nam daje pred zvenečim nezvočnikom *ž*, npr. *vzdolž brega*.

Seveda tudi ne velja v SP 1962 za predložno varianto *s* določilo (pred zvenečimi glasovi *z*), temveč *z*, pred nezvnečimi črkami za nezvočnike naslednje besede *s*, saj ne obstaja noben

zakon, ki bi omogočal prilikovanje *s*-ja pred samoglasnikom ali zvočnikom (*z* iz nekdanjega *s < səm* smo v slovenščini dobili po naliki predlogov *čez, brez, skozi, raz*). Tudi zgledov bi bilo treba še za položaje pred simboli, npr. *s š, ř, ž*, pa npr. tudi še *s kdo, s kdaj ... se začenjajo vprašalni stavki*. Pravi predlogi na zvoneče nezvočnike: *brez, čez, iz, od; raz, skozi; z', med, nad, pod, pred* (+ tip *izmed*); *ob; z'*.

Nepravi predlogi pa so npr.: *blizu, bliže, dno, glede, konec, koncem, kraj, mimo, mesto, namesto, nasproti, okoli, okrog, poleg, prek(o), razen, sredi, takraj, zastran, tik, vpričo, vrhu (vrh), vstric, zaradi, radi, zastran, zbog, zraven*. Vežejo se večinoma z roditeljskim (vsi zgornji), z dajalnikom pa *kljub, vkljub, navkljub, navzlic, nasproti* in s tožilnikom *zoper*.

Členki

V SP 2001 so členki pojmovani precej drugače kakor v SP 1962 ali v SSKJ. So ustrezni stavka, katerega sestavine so razvidne ali možne iz sotvarja oz. sobesedila. Prim. *tudi, še, samo* v enostavnih povedih kot: *Tudi ti si kriv za nesrečo – Še včeraj si o tem mislil drugače – Samo mi trije smo bili na predavanju ↔ Ti si kriv za nesrečo, so pa tudi drugi. – Včeraj si o tem mislil drugače, danes pa že ne več. – Mi trije smo bili na predavanju, drugih ni bilo. Ustreznikov je seveda lahko več, za zadnji primer npr. tudi *prav pa bi bilo, da bi jih bilo več*.*

V SP 1962 so členki oblikoslovni morfemi; **le** *čl., nasl./onski/*: *le-tá, le-óni; le-sèm, le-tù*, medtem ko je naš članek v SP 1962 **lè** *prisl.* Ta *le-* (kakor bi ga bili morali pisati v SP 1962) ni samo naslonka, saj sam SP 1962 navaja tudi **lès** *prisl.* *le-sèm*, moščanski govor pa pozna tudi *lét, lèndi* iz *le-tu, le-ondi*. Prav tako t. i. prislov *lè* ni samo naglašen: je v primeru *Lè, če si upaš* ali *Pa je lè dobro*, nenaglašen pa v *Le čakaj* (očitno imamo vsaj dva, *lè* in *le*). Prvi, naglašeni, je pastavčni pozivni, drugi pa nekako dopustni, medtem ko je nenaglašeni izvzemalni oz. po SP 1962 omejevalni. Podobno bi v SP 1962 morali biti členki še (prim. SS 1964, 280–281) *li, si, ga, je* in t. i. navezki *-r/-ər, -j, -da, -kaj, -ti, koli*. Menda so pozabili na *..le* (*tale, tamle, zdajle*) (tudi v SSKJ ga ni); prvi so bolj prosti morfemi (tako iz druge skupine po svoje še *koli*): v SP 1962 so **li** *vprašalnica*, **si** *členek v nekaterih zvezah* (lej si ga no, kdor si bodi), **ga** *členek* (to so ~ lomili); **jo** *členek* (mahati jo). SP 1962 v slovarju nima *-r/-er, -j, -da, -kaj, -ti*; pač pa **kóli** *členek, poudarja poljubnost v pomenu oziralnega zaimka ali prislova*: *kdor – kdorkoli* (v slovarju: *kdòr kóli in kdorkóli*).

Verjetno je podobno v SSKJ: *-kaj* npr. v njem ni izkazan, pač pa **kóli**: *členek /.../ za oziralnimi zaimki, prislovi ali vezniki: kjer koli si; star.(insko): kar sem koli rekel; jo *tož. od ona /.../ 1. dobiti jo po glavi; ne boš je zvozil 2. pog.(ovorno) z nekaterimi glagoli izraža a) hojo: kresati,**

mahati /.../ jo **3. krepí predmet ali smiselni osebek**: ni je ženske, ki /.../; / v vzkliku glej jo navihanko; **ga** rod., tož. od on /.../ **1. nalezél se ga je 2. ni ga človeka**, ki /.../; **jih** rod., tož. mn. od on /.../ **1. stvar ... dobiti jih po glavi 2. ni jih večjih bojazljivcev**, kot ste vi / v vzkliku glej jih priliznjence; **si** členek za *poudarjanje* /.../: izberi, kogar si že bodi. T. i. oblikotvornim členkom je v SP 2001 posvečeno premalo pozornosti.

Medmeti

Medmeti so v SP 2001 treh vrst: razpoloženski (*ah*), posnemovalni (*mú*) in velevanjski, le-ti pa so vabni (*muc*) ali odganjalni (*šč*). Lahko so tudi besednozvezni (*križ božji*). Okrajšava za enobesedne je medm., za večbesedne pa medm. zv.(eza).

In kako je s tem v SP 1962?

ah, ahà medm. (brez ponazorila rabe v govoru); **mú** medm.: še ~ ni rekel; **muc** (ni v slovarju); **šč** (ni v slovarju).

Kako pa v SSKJ: **ah** medm. za oba pomena (**1. obžalovanje, naveličanost, 2. občudovanje, zadovoljnost**); **mú** medm. krava je mukala: mu, mu(uu); **múci** ž. neskl. / pri klicanju mucí, mucí, prídi sem; **šč** medm., klic manjši živali, navadno mački *beži, pojdi*: presneta mačka, šc.

Komentar k obema deloma: *mu* v SP 1962 ni medmet, temveč povedkovnik; veliko medmetov ni v slovarju, so skoraj brez ponazarjanja. V SSKJ pa ne more biti isti medmet za naveličanost in za zadovoljnost. Pri *mu* je medmetni le oni prvega ponazorila. *Mucí* ni besednovrstno določeno, samo *šč* je v redu; seveda pa ni nič podrobnejših določil teh medmetov. Frazeološki *križ božji* (besednozvezni medmet) ima samo določilo ekspr., niti ne, da je medmet. Obširno je medmet obdelan v moji Slovenski slovnici 1976 in v naslednjih izdajah; nato pa v SP 2001.

ZVRSTNE IN STILNE OZNAKE

Zlasti od SP 1950 naprej je (po Voduškovi kritiki slovarja tega pravopisa) bolj aktualno tudi označevanje stilne oz. zvrstne vrednosti nenevtralnih enot besednjaka.

Določene oznake so sicer znane tudi iz našega Pleteršnika. Pri njem med »Kraticami« (XII–XIII) najdemo poleg številnih strokovnih oznak (npr. *arch.* = architectura – praktično vse tako je v latinščini, le imena jezikov in narečij so slovenska, npr. *polj.* = poljsko, poljski jezik; *strn.* = starovisokonemško – še tri take oznake: *dial.* = v dialektu, v narečju ali v narečjih, *fig.* = fig./uraliter/), v prenesenem pomenu, v podobi rečeno; *pren.* = v prenesenem pomenu; prim. *fig.* Morda najlažje sem postavimo še *germ.* = germanizem. Tu so navedene

tudi (kot bi rekli danes) okrajšave za stične jezike (*češ.*, *fr.*, *furl.*, *got.*, *hs.*, *it.*, *madž.*, *polj.*, *srlat.*, *stsl.*, *strn.*, *tur.*) oz. narečja (*bav.*, *kor.-nem.*, *tirol.-nem.*). Domača narečja in narečna področja pa so v lastnoimenskem razdelku kratic (XIII–XVI), npr. *Ben.*, *BlKr.*, *Cirk.*, *Dol.*, *Fr.*, *GBrda*, *Gor.*, *Goriš.*, *Hal.*, *Ig*, *Ip.*, *Ist.*, *juzh.Št.*, *kajk.*, *Kor.*, *Kr.*, *KrGora*, *Lasče*, *nk.*, *Notr.*, *ogr.*, *ok.* (npr. Mariborska ok.), *Poh.*, *Polj.*, *Prim.*, *Rez.*, *Rib.*, *Rož.*, *SKr.*, *SlGor.*, *SlGradec*, *Svet.* (ok. Kamnika, Litije), *Ščav.*, *Št.*, *Tolm.*, *vzhŠt.* /od Maribora na vzhod/, *zapŠt.* /zlasti kraji ob Dravi proti kor. meji/, *Zilj.*

Že Cigaletov *Deutsch-slowenisches Wörterbuch*, 1860 (XIV), ima: od slovenskih področij *Kr.*, *U. Kr.*, *Kt.*, *St.*, *Küstl.*, *Istr.*, od stičnih jezikov *Böhm.*, *Mähr.*, *Schles.*, *Ung.*, *russ.*, *poln.*, *böhm.*, *serb.*, *kroat.*, *altsl.*, *franz.*, *ital.*, *griech.*, *schwed.*

V Levčev SP 1899 (126) je od Pleteršnikovega zašlo z ene strani *nav.* = navadno oz. *germ.* = germanizem, od jezikov pa *češ.*, *hs.* = hrvaško, *rus.*, *stsl.* V Breznik-Ramovšu 1935 (III) najdemo: *pog.* pogovorna oblika. V izdaji 1937 (1938) je *pog.* izginil, najde pa se *st.* (starejši).

Kar se tiče oznak je že SP 1899 močno nazadoval, še bolj SP 1935 oz. 1937, pač pa je bilo glede tega nekaj boljše v SP 1920, str. 32, kjer beremo, da »besede, ki so zaznamenovane s križem (†), se ne smejo rabiti. Posebno se je ogibati besed in rečenic tujega (nemškega, francoskega in italijanskega) izvora. Pri latinskih in grških besedah so pristavljeni slovenski izrazi; kjer imamo dobre slovenske besede, se izogibajmo tudi latinskih in grških tujk!«

Od oznak se navajajo za jezike *angl.*, *fr.*, *germ.* = germanska posebnost, *it.*, *madž.*, *nem.*, *rom.* = romanska posebnost, romanskega izvora. Stilni oznaki sta *pren.* = v prenesenem pomenu in *prepr.* = preprosta raba.

Takoj na začetku besed z začetnico A imajo križec *à la* (fr.), *abonirati*, *adresa*, *adut*, *afera*. Tem iztočnicam je Breznik pripisal ustrezne domače besede; enako tudi skoraj vsem sicer ne prepovedanim prevzetim besedam, npr. *absolvirati*, *absorbirati*, *abstinenca*, *abstrakten*, *absurden*, skratka vsem; tudi besedo *anekdota* nadreja *zgodbica*, le *angel* je brez zamene.

Od Voduška tako ostro kritizirani SP 1950 ima navedene oznake: *amer.*, *ang.*, *avstr.*, *belg.*, *češ.*, *egipt.*, *franc.*, *germ.*, *grš.*, *hrv.*, *indoevr.*, *ital.*, *mak.*, *nem.*, *nizoz.*, *norv.*, *perz.*, *portug.*, *slov.*, *slovan.* Od drugih oznak pa ima *hum.*, *liturg.*, *mednar.*, *nar.*, *nav.*, *otr.* (g.), *poud.*, *pren(es.)*, *zaničlj.* Poleg tega še: + = nedovoljeno za knjižni jezik in * = pogojno dovoljeno za knjižni jezik.

Kako pa je z SP 1962? Okrajšavne oznake (9–10) ima naslednje: *dom.*(ače, po domače), *hum.*(oristično), *iron.*(ično), *lit.*(erarno), *nar.*(odno), *nav.*(adno), *otr.*(oško), *prenes.*(eno),

star.(insko), *vulg.*(arno), *zastar.*(elo). Teh oznak je 11. Poleg tega (7–8) pa še šest grafičnih: enačaj, pokončni oklepaj, kotnik (kakor bi ga bilo treba poimenovati), puščica v desno, zvezdica in pomišljaj, tri oznake pa so nekako členkovne: *povsod tudi*, *tudi*, *vendar*, in dve oznaki vezniški: *in*, *ali*.

In kaj vse to pomeni:

- (1) = (enačaj): pomenska enakost besed ali dvojnica;
- (2) || (pokončnici): razlaga, ki ne pomeni sinonima;
- (3) > (kotnik): izgovor, ki sledi v oglatem oklepaju, velja za vso skupino besed iste vrste;
- (4) → (puščica): beseda ni najbolj domača;
- (5) * (zvezdica): beseda je ljudska izposojenka;
- (6) ° (krožec): beseda ali zveza za knjižno rabo ni dovoljena;
- (7) *povsod tudi*: dvojično;
- (8) *tudi*: obrušena predložna oblika ima isti pomen kakor neobrušena (*izmaličiti* – *zmaličiti*);
- (9) *gl. tudi*: daljša oblika, podobna pisava, sorodna besedna družina;
- (10) *vendar*: *iznajti*, *vendar znajti se*;
- (11) *in*: dvojnica;
- (12) *ali*: dvojnica;
- (13) ~ (vijuga): nadomestek zadevne besede ali njenega dela;
- (14) () (okrogli oklepaj): neobvezni del besede ali besedne zveze.

Te oznake – vseh je 24 – so preveč razmetane, tako da kar kličejo po nekaki sistemizaciji, manjka jim tudi skupno poimenovanje. Uporabnostno je nerodno zlasti znamenje >.

Sistemizacijo (o njej sem pisal posebej) je prinesel Uvod v Slovar slovenskega knjižnega jezika (1970). Oznake imenuje kvalifikatorji, loči pa jih sedem vrst: slovnične, pomenske, terminološke, stilno-plastne, ekspresivne, časovno-frekvenčne in posebne normativne (XIX). Med slovničnimi v SSKJ so tu izpuščene besednovrstne, omenimo le edn. → ed.; od SP 1962 prevzema *ali*, *in*, *tudi*, novi pa sta stil. in elipt. Od pomenskih prevzema *pren.*, dodaja pa poseb. Od izrazijskih (teh je že od Slovensko-nemškega slovarja precej) omenimo posebno skupino *nestrok.*, *poljud.* in *strok.* (vse tri oznake so nove). Pri stilno-plastnih (v bistvu gre za socialno- in funkcijskozvrstne oz. ekspresivne) imamo:

SOC.ZVRST.	FUNKC.ZVRST.	EKSPR.
pog.	pesn.	knjiž.
žarg.	pisar.	vznes.
nar.	bibl.	otr.
	publ.	

Od prej poznamo *pog.* (SP 1935) in *nar.* (že Plet.), *knjižno* je napačna oznaka, saj je to sploh »najglavnejša« socialna zvrst (v SP 2001 poimenovano *neobčevalno*), potrebno pa je še *pokrajinsko pogovorno*. Od interesnih govoric je le *žargon*, ni pa *slenga* in *latovščine*. Pri funkcijskih zvrsteh manjkata praktičnosporazumevalna in strokovna (če nam je pesn. umetnostno), čustvenostne pa spadajo k ekspresivnim: vseh bi bilo torej enajst: ekspr., evfem., iron., knjiž., ljubk., nizk., otr., slabš., šalj., vulg. in vznes.

Med časovno-frekvenčnimi je pet enot: dve časovni (star. in zastar.) in tri pogostnostne (raba narašča, raba peša in redko); normativni sta dve enoti (neprav. in neustalj.). V SP 1962 sta to pač ° (krožec) in * (zvezdica), morda tudi *lj.* (ljudsko).

V smislu naših pripomb k oznakam v SSKJ je bilo v SP1P sprejeto naslednje skupinjenje oznak: **(1)** socialnozvrstne – 12 vrst, **(2)** funkcijskozvrstne – 7 vrst, **(3)** splošnonormativne – 7 vrst, **(4)** čustvenostne – 13 vrst, **(5)** časovne – 3 vrste, **(6)** pogostostne – 2 vrsti, **(7)** posebne – 6 vrst, skupaj 7 skupin s 50 enotami. Referent za oznake je bil S. Suhadolnik, strateški tipolog pa J. Toporišič. Delo za slovarski del SP 2001 je socialnozvrstnim oznakam dodalo še enoto ljud.(sko), funkcijskozvrstnim neurad.(no). Od tega sem sam predlagal privzdig.(njeno), knj. pog.(ovorno), ljud.(sko), neobč.(evalno), neknoj. pog., neknoj. ljud., pokr. (pogovorno), mestn.(a govorica), izobr.(azbeno), sleng.(ovsko) in lat.(ovsko).

Pri FUNKCIJSKOZVRSTNEM sta oznaki prakt.sp. (praktičnosporazumevalno) in opomba glede umetn.(ostno) gl. pesn.(iško). Uvedena sta polni krožec za 'prepovedano', votli krožec za 'nepravilno', puščica za 'odsvetovano', *ležeče* za 'v knjižnem jeziku nevtralnno ali navadnejša dvojnica'; (*ležeče v okroglem oklepaju*) za enakovredno domačo vzporednico prevzeti besedi; (*ležeče v lomljenem oklepaju*) za 'manj navadno domačo vzporednico' in |pokončni oklepaj| za 'splošno pomensko uvrstitev'.

Pri ČUSTVENOSTNIH oznakah so v SP 2001 naslednje oznake: čustv., ljubk., slabš., otr., olepš., omilj., šalj., poud., vznes., iron., zmer., nizk. in kletv. Že v SSKJ je večina tega (le da včasih v prevzeti besedi, npr. čustv. = ekspr., morda tudi nizko = vulgarno), novo je le otr.(oško) (sem preneseno iz stilno-plastne skupine oznak v SSKJ), omil.(jeno), poud., vznes. (sem preneseno iz stilno-plastnega v SSKJ) in kletv.

ČASOVNE oznake so v SP 2001 tri, dve (star. in zastar.) kot v SSKJ, dodana je nov. (novota, neologizem). POGOSTNOSTNI oznaki (v SSKJ frekvenčni) sta dve: redk. (v SSKJ med frekvenčinimi) in prilož. (redko in priložnostno), oznaki raba narašča in raba peša iz SSKJ pa sta v SP 2001 preneseni med posebne oznake. T. i. POSEBNIH oznak je v SP 2001 šest: vezniški ali in in ter členkovna tudi, že omenjeni dve (raba narašča/peša) ter nova enota nevtr. (nevtralno). Neslovenskost jezikovnega sredstva, t. i. citatnost, je podana z okrajšavo za ustrežni jezik, npr. angl. za *all right* (navedeno pod Razno, § 1067).

Pri zgledih za posamezne oznake je v Pravilih med pripravo slovarja prišlo do večjega števila zamen.

Oznake v SP 2001 se v veliki meri ravna po SS 1984, le da sem jaz za tip *možak* zagovarjal oznako *stopnjevano*, sprejeto pa je bilo *poudarjeno*, zdi se mi, da bi tudi privzdig. moralo iti med čustvenostne oznake. Redaktorji so pod poud. prav radi postavljali preneseno rabljeno; od pogovornega jih je bilo treba odganjati k praktičnosporazumevalnemu ali žargonskemu. Za ponazoritev njihovih dokončnih odločitev dajem pregled označenega pri črki Č s prvih treh tipkopijskih strani; največkrat najdemo oznako neobč., sledi npr. šalj., poud., knj. pog. in podobno.

Označene so lahko iztočnice in njihove podiztočnice (**čáča**, **čáčev** belokr.), same iztočnice (**čáda** pokr. dol.; **čáden** neobč.), katera zveza iztočnice (**čaj** knj. pog. naročiti dva ~a), cela besedna družina z več iztočnicami (podstava *čakav-*; **čákavec** jezikosl., in tako še **čákavka**, **čakávčev**, **čakavízem**, **čákavščina**). Vse čustvenostno označene enote imajo nevtralne ustreznike ali približne pomenske podatke v pokončnem oklepaju (npr. **čajčkar** /.../ šalj. |pivec čaja|), enote brez oznak pa imajo v pokončnem oklepaju pomenske identifikacije (npr. **čajevína** /.../ |tein|), lahko pa, ko gre za prevzeto besedo, priporočljivo našo domačo ustreznico v ležečem tisku (npr. **čajka** /.../ *galeb*). Pri strokovnih izrazih je tako npr. tudi v okroglem ali lomljenem oklepaju. Podiztočnice s čustveno vrednostjo iztočnice so navadno brez nevtralne ustreznice (npr. **čemérnež** /.../ poud. |čemerem človek|, **čemérnica** /.../ poud., **čemérničín** /.../ poud. – vse tri brez nevtralnih ustreznikov, kakršni bi bili |čemerna ženska|, |pripadajoč čemernežu|, |pripadajoč čemernici|).

Oznak in z njimi označenih enot je precej, so pa po straneh slovarja različnega števila.

O strokovnih oznakah ni bilo veliko povedanega. Menda jih je 81. Precej je oznak za slovensko pokrajinskost: belokranjsko, dolensko, gorenjsko, koroško, notranjsko, prekmursko, primorsko, rezijansko, severovzhodno, severozahodno, štajersko, vzhodno, vzhodnoštajersko, zahodno. Citatno se navaja za angleščino, latinščino in nemščino.

Bodi omenjeno še to, da so v SP 2001 oznake slovenjene v največji možni meri. V SSKJ so (za primer pri črki A) okrajšave nekako imenitnostno prevzete: adm.(inistracija), aer.(onavtika), agr.(onomija, agrotehnika) – lahko bi bilo kmetijsko, poljedelsko, alp.(inistika) – lahko bi bilo gorniško, anat.(omija), antr.(opologija), arheol.(ogija) – lahko bi bilo ⟨staroslovje⟩, arhit.(ektura), astr.(onomija) – lahko bi bilo ⟨zvezdoslovje⟩, avt.(omobilizem, avtomobilsko).

LOČILA V SLOVARSKIH SESTAVKIH

Modernejše slovaropisje slovenskega jezika se začnja z Wolfovima slovarjema, nemško-slovenskim Mateja Cigaleta (I, II 1860) in slovensko-nemškim Maksa Pleteršnika (I 1894, II 1895). Če si pri prvem ogledamo sestavek **Blume**, ugotovimo rabo vejice v običajni skladijski službi, podpičja pa so za ločitev posameznih nemških pomenov s slovenskimi prevedki: **Blüthe**, *cvet.*, coll. *cvetje*; in engerer Bedeutung, Pflanzen eines angenehmen Geruches und von angenehmer Farbe, **cvetlica**, **cvetka**, gewöhnlich auch *roža*, altsl. *cvét*; eine seltene Blume. Ker so prevedki v latinici, nemški pomeni v gotici, niti ni bila potrebna vejica med nemškim in slovenskim. Pri Pleteršniku je podobno, le da s pomišljajem za podpičjem. Novost je, da pomene razen s podpičjem loči še s pomišljajem.

V SP 1962 so s podpičjem ločene enote iste besedne družine: **cvét** /.../: ~ naroda, v ~u mladosti, to ti je ~, *bot.* moški ~, *kem.* vinski ~ /.../; cvéten -tna -o: ~i prah, listi; cvetén in cvetán -tnà -ó: travnik je ves ~, ~a nedelja.

V SSKJ 1970: **cvét** /.../ **1.** del rastline, značilen po lepi obliki in barvi: cvet se odpre, osuje, ovne; rastlina razvije cvet; utrgati cvet; čebele obletavajo cvet za cvetom ... **2.** ekspr., navadno s prilastkom *izbran*, *najlepši*, *najpomembnejši del*: tam je bil zbran cvet deklet; cvet inteligence, naroda / bila je cvet deklet *najlepša med dekleti*; vnes. biti v cvetu let, življenja *mlad*.

V SSKJ se pojavlja tudi oštevilčenje večjih pomenskih skupin, različne velikosti črk, pomen je podan v ležečem tisku (osnovnem in manjšem), pojavlja se tudi poševnica; stilne in druge oznake. Tako je že pri Pleteršniku: **cvét** /.../ 1) die Blüte (als Zustand), – 2) die Blüte (als Pflanzenteil), – 3) vodni c., – 4) železni c. die Eisenblüte, – 5) der Ausbund, die Elite, das Beste. Večje enote slovarskega sestavka ima Pleteršnik zaznamovane z velikimi črkami, npr. pri glagolu **bíti** sem: – A) s subjektom, – B) brez subjekta, – C) werden, – D) opomnje o posameznih oblikah. (Pleteršnikovi A), B) ... so v SSKJ I, II.)

Predhodnik J. Glonarja in naslednik M. Pleteršnika je Janežičev slovensko-nemški slovar (4. natis, priredil F. Hubad 1908): **cvet** (-a, -ú) *m.* Blüte, Blume; Blütezeit /.../; – lepote /.../ vinski –. Namesto vijuge se rabi pomišljaj.

Neposredni predhodnik SSKJ je J. Glonarja Slovar slovenskega jezika iz l. 1936. Po Pleteršniku ohranja številčenje pomenov, pa tudi pomišljaj pred številko, ko gre za neprvo, npr. **jezik**: 1. mišičasti ud v ustih; – 2. govor; – 3. jeziku podobne reči. Za primerjavo s SSKJ: **cvet** 1. čas cvetenja; – 2. pojav sam kot del rastline; – 3. v prenesenem pomenu: vinski cvet; cvet vojske; cvet naroda; – cvetna moka (najfinejša moka); cvetni teden (teden pred veliko nočjo).

JEZIK IZRAZJA

Jezikoslovno izrazje je latinsko še pri Pleteršniku: *m., f., n.; adj., vb. pf./impf., interj., conj., adv., praep. c. gen.; num., sg., du., pl.; imper., part., praes., fut.; acc.*); precej poslovenjeno že v SSKJ: *m, ž, s; prid., dov. (gl.), nedov. (gl.), medm., vez., prisl., predl., štev.* V SP 2001 pa je tega še več (prim. krajšave in slovarske oznake, str. XII–XV). Pri tem se je SSKJ opiral na SP 1962, kjer imamo za slovnično izrazje (o)krajšave kot: *m, ž, s, čl.(enek), daj.(alnik), del.(ežnik), dol.(očen), dv.(ojina), dvozl.(ožen), edn.(ina)*. Tako domače izrazje je v velikem nasprotju z izrazjem npr. F. Ramovša, pri katerem npr. v HGSJ II., Konzonantizem 1924, str. 29, beremo: »Da je *l* cas. obl. izpodrinil *l* oz. *ə* nom. sg., to smo za vzhodno-štajerska narečja konstatirali že v § 6.« Ali str. 14: »Tak pojav po sosednjem *n* ali *m* nastale sekundarne nazalitete vokala in nato sledeče izobrazitve predhodnega /.../«.

Zlasti pri manj izvirnih, pa zato toliko bolj konservativnih jezikoslovcih, tako prevzeto izrazje namesto našega domačega še kar naprej lepo uspeva. V slovenski slovnici, npr. Breznikovi I. izdaje l. 1916 pa je že bilo domače, npr. na str. 120: tvornopretekli deležnik, dovršnik, soglasnik, samoglasnik, pripona, prvotna končnica, sedanjikovo deblo, sedanjik, velelnik, nedoločnik, namenilnik itn., da ne naštevam še dalje.

SKLEP

To so splošne značilnosti slovarja SP 2001 v primeri s predhodniki. Tvorci in sestavljalci tega pravopisa smo prepričani, da smo nadvse potrebno delo opravili dobro in za dalj časa. Upamo tudi, da nadaljnje izdaje ne bodo zadevale na toliko ovir, izhajajočih iz teka časa in razvoja naše družbe v njem, kakor je bilo to po pravopisu 1962. Teoretičnih razlogov za večje spremembe kar precej časa v večji meri ne bo; nepopoljšljivim konservativcem in

»revolucionarjem« pa se ne bomo trudili dokazovati, kdo ima v čem prav; za opozorila na dejanske neusklajenosti bomo seveda vsakomur hvaležni.

Jože Toporišič
Predsednik Komisije za sestavo
slovarskega dela novega SP,
glavni avtor Pravil

POVZETEK

NOVI, ŠESTI SLOVENSKE PRVOPIS

Slovenski pravopis že po tradiciji sestoji iz dveh delov: iz pravil in iz slovarja. Pravila so izšla že l. 1990 (nato še štirikrat), predhodnika – v javnosti obširno diskutiranega – pa imajo v Načrtu pravil za novi slovenski pravopis iz l. 1981.

V celotnem novem Slovenskem pravopisu 2001 so Pravila razširjena še z II. delom Spreme besede (4 str.) in s Slovaropisnimi pravili (20 str.), močno povečan pa je tudi seznam krajšav in slovarskih oznak (sedaj 4 str.). Glede na te razširitve sta renovirani tudi Stvarno in Razčlenjeno kazalo. Celotno število strani predslovarskega dela je 302, slovarja pa je čez 1500 str. V slovarju, dvostolpčnem, je v 92591 slovarskih sestavkih obravnavanih 131454 iztočniških oz. podiztočniških besed oz. besednih zvez.

Format novega pravopisa je leksikonski, tj. 16,5 × 23,5 cm. Slovar prinaša odgovore na vseh vrst vprašanja, ki se vzbujajo pri tvorjenju ali sprejemanju besedila govorce ali piscu v slovenskem knjižnem jeziku, in zanje išče pojasnila. Na izrazni strani slovenskemu knjižnemu jeziku novi SP določa pravopisno podobo za domače, prevzeto (in citatno) besedje, poleg tega pa tudi glasovno podobo: 29 fonemov z glasovnimi variantami, če jih imajo (8 samoglasnikov, 6 zvočnikov, 15 nezvočnikov), vključno z obojnimi, tj. jakostnim in tonemskim naglasom.

Pomenonosno stran tvorijo besede v besednovrstni in oblikoslovni določitvi: 9 besednih vrst (samostalniška, pridevniška, prislovna beseda, glagol, povedkovnik – veznik, predlog, členek, medmet), pa tudi neknjižni določni in nedoločni člen. Števniki so pridevniška podvrsta, zaimki pa samostalniška, pridevniška, prislovna in povedkovna. Povedkovnik je v našem pravopisu novost, členek pa je pojmovan kot stavčni ustreznik. Samostalniških sklanjatev je 12, za vsak spol po 4, pridevniški sta 2, glagol ima VI + I vrsto, vrste pa imajo lahko različno število razredov.

Prikazan je tudi oblikoslovni in oblikotvorni naglas, prvi v 4 tipih (nepremični oz. premični na osnovi, končniški, mešani), drugi glede na glagolske vrste, kakor jih odkrivata osnovni glagolski obliki, tj. nedoločnik in sedanjik, npr.: **délati** -am, **mériti** -im itd., vse do **dáti** dám.

Težje predvidljive oblike pregibanja so izpisane, npr.: **nosíti** nósim nedov. nôsi -íte, -èč -éča; nôsíl -íla, nôsít, nóšen -a; nóšenje; (nôsit); mešani naglasni tip je v celoti izpisan, npr. **nóč** -í, nôči...; **lép** -a -o in **lép** -a -ó; tudi -ši, -a -e; **kdó** kóga m, vpraš. zaim. človeškosti (ô; ô) itd.

Besede in njihove oblike so zvrstno in stilno vrednotene: nevtralne so brez oznak, opazne pa jih imajo (prim. Oznake za zvrsti, stil in drugo, str. 128–134). (Zgledi označenega so usklajeni in osveženi iz slovarskega dela pravopisa.)

Določene besedne vrste imajo izkazano vezljivost: **dáti** dám /.../ *komu/čemu koga/kaj* (-m določna oblika kaže na odprto mesto za osebek, druga določila so za desno vezljivost). Tudi pridevniki imajo lahko vezljivost: **láčen** /.../ *česa ~ kruha*; **stráh** /.../ **pred** *kom/čim ~ ~ razburkanim morjem*; **všěč** povdk. (ê) *z daj. Darilo ji je ~*; **v** /.../ predl. /.../ I. *z mest., mestov. prostor. stanovati ~ bloku*.

Manj znane polnopomenske iztočnice so pomensko približno nakazane v pokončnem oklepaju: **Čikágo** /.../ |ameriško mesto|.

Besede s čustveno oznako imajo v pokončnem oklepaju nevtralno besedo ali pa opis: **ôči** /.../ |jubk. |oče|.

Vsaka iztočnica, po potrebi tudi podiztočnica, ima vsaj eno ponazorilo rabe: **Nôva Goríca** /.../ *v ~i ~i*. (Redko ponazorila ni.)